

Világosító Szent-Gergely
életéből.

Örményország megtérése után tizenhárom évvel történt Constantin római császárnak is nevezetes áttérése a keresztény vallásra, melynek folytán egész birodalma a pogányságról lemondott. — Midőn ezt Örményország királya Tiridát meghallotta, örömmel óhajtotta üdvözölni a császárt, miután vele ugyis már Diocletian császár leányának Maximiniának egybekelése alkalmával benső barátságot kötött. Előkészületet tett tehát az utazásra; felkérte Szent-Gergelyt is, hogy kísézője legyen útjában. Habár ennek a magány és az Istenről való szakadatlan buzgó elmélkedés minden egyébnél kedvesebb volt, aztán félt attól is, nehogy — ha nyilvánosan fellép — különös kitüntetésekben részesüljön; mégis látva a királynak dicséretes szándékát: engedett a kérésnek annyival inkább, mint-hogy ezáltal egyszersmind alkalma nyílik a Szent-Atyát láthatni és előtte tiszteletteljes hódolatát felmutatni. Jól tudva azt, hogy az Üdvözítő Pétert és ennek utódait rendelte az ő egyházának fejévé; azzal pedig, hogy legnagyobb alázattal járúl a Szent-Atya lábaihoz, dicső példát akart adni övéinek: miként kell Krisztus Urunk helytartóját méltó tisztelettel környezni. Szent-Gergely magával vitte Rómába fiát Árisztáczt is és még egy más kitűnő püspököt. Ezeken

kivül még a király kíséretében voltak: négy legelőkelőbb helytartó, több herceg, más magasrangú személyiségek — és mintegy 70.000 főből álló hadcsapat, hogy az idegen népek között a lehető megtámadások ellen biztosítva legyen.

Útközben az érkezők mindenütt királyi fényes fogadtatásban részesültek, különösen Rómában, a hol a szelid Constantin császár, valamint Szent-Szilveszter pápa nagy örömmel elejükbe mentek, és mindennemű kitüntetésekkel elhalmozták. A megérkezettek mindenekelőtt lerótták tiszteletük adóját Péter és Pál apostoloknak a nevükre szentelt egyházban; innen átmentek a császári palotába, hol is elbeszéltek egymásnak, hogy Isten mindkét nemzetet minő csodálatos módon vezette az igazság elismeréséhez. Fel- említette Tiridát országának különös eseményeit, az ő saját történetét, az őt ért isteni büntetést és ama kínzásokat, melyekben ő Szent-Ripszimát és társnőit részesítette és ezeknek türelmes szenvedéseit; azután Szent-Gergelyre mutatva így szólt: »Ime itt van az, ki által mi Isten kegyelmét megismertük és kinek szenvedései minket lelkileg és testileg meggyógyítottak.« A császár egész bensejében megilletődve, önkénytelenül térdre hullott Szent-Gergely előtt és áldását kérte. Azután elbeszélte a császár, hogy az ő megtérése is mily csodaszzerűen történt; elmondotta azt is, hogy a szent életű, ére- nyes apácák híre egész Rómában elterjedt, majd így szólt Tiridáthoz: »Ugy van testvér! Isten könyörülete mindenütt látható, hogy őt minden teremtmény megismerje és lélek- ből magasztalja; mert Ő ilyen imádókat kíván«. Ezután testvéri szeretetök, egyetértésük és az Üdvözítő iránti szilárd hitök örök tanuságául írásban barátságos szövetséget kötöttek, melylyel a két: a római és örmény birodalom arra kötelezte magát, hogy a hűséget az egyház iránt folytonosan és felbonthatatlanul fentartja. A császár e mellett Tiri- dátot különböző előjogokkal ruházta fel, melyekben más keleti királyok nem részesedtek. Szilveszter pápa Szent- Gergelyt patriarkhasággal ajándékozta meg; e méltóság jog- hatósága kiterjedt egész Örményországra és birt mind- azon előjogokkal, melyekkel az Isten egyházában akkor fenn- állott más három patriarkha élt, kiknek egyike Antiochiá-

ban, a második Jeruzsálemben és a harmadik Alexandriában székelt. Szent-Gergely egyházi ügyekben korlátlan jogot gyakorolt egész Örményország és néhány határos, újonnan áttért ország fölött.

Miután Rómában körülbelül egy hónapot töltöttek, kölcsönös tiszteletmutatás és barátságos nyilatkozatok mellett bucsút vettek Constantin császártól és a Szent-Atyától. A hazatérők értékes ajándékokkal halmoztattak el. A Szent-Atya adott Szent-Gergelynek egy patriarkhai mise öltönyt, átadta továbbá Szt-András apostol és Szt-Lukács evangélista balkezét, Szt-Péter és Szt-Pál, ugy szintén más szenteknek ereklyéit. A hitbuzgó császár is adott Szent-Gergely katolikosznak különböző, értékes ajándékokon kívül sok ritka egyházi ékszer — Ecsmiádzin és a Szent-Ripszima-féle kápolna számára. Általános örömmel tértek vissza hazájukba.

Visszaérkezésük után öt év múlva Nicaeában egyházi zsinat tartatott. Constantin császár meghívó levelet küldött Tiridátnak és kérte, hogy Szt-Gergelylyel együtt menjen el ő is a zsinatra. Azonban Tiridát, mivel nem akarta magát gyanúnak kitenni a határos országok királyai előtt, Szt-Gergely pedig — mint Örményország apostola — ki akarván magát minden különös kitüntetés elől vonni: a császár eme kívánatának eleget nem tehettek, de helyettesül írásbeli hitvallásuk mellett Árisztáczes püspököt, Szent-Gergely fiát küldötték el a zsinatra.

Midőn Árisztáczes a zsinatról haza jött, Szt-Gergely szivből örvendett az igaz hit győzelme és az egyházi atyáknak hozott határozata fölött, minek következő szavakban adott kifejezést: »Mi pedig dicsőítjük Azt, ki öröktől fogva való, midőn a Szent-Háromságot, az igaz Istenséget az Atya, Fiú és Szentlélek személyében imádjuk.« E szavakat az örmény egyház szentmiséiben az apostoli hitvallás szerint használja. Ezenkívül Szt-Gergely a Nicaeából hozott kánon-okhoz még hozzácsatolt némelyeket, melyek népének fegyelmére vonatkoznak. Azután maga mellé véve fiát Árisztáczes püspököt, keresztül utazta vele — utoljára — az ország több városát és szónokolt a néphez. Visszatérte után, midőn szóbeli tanítását nem tartotta elégségesnek —

agg korában — irt még egy eszmedús munkát, a mely örményül H á g i á s á p á t u n n a k (Nagyhéten) neveztetik; oly könyvet, melyben sok hit-szónoklat, hit- és erkölcstani jeles példák és hasonlatok találhatók.

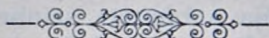
Ezen időtől fogva — Krisztus után 331-ben, püspökségének 30-ik évében — a világtól visszavonultan kizárólag lelki üdvének szentelte életének utolsó hat évét, s azt mély elmélkedések, az égi vigasztalás megszámlálhatatlan könnyei, szakadatlan buzgóság és a Teremtőt dicsőítő angyali énekek között töltötte, míg az üdvözültek karával egyesülve, sőt már e földön angyallá magasztosúlva, lelkét élte 80-ik évében nyugodtan tette le az Urnak szent kezébe.

Minezek után méltóbban nem fejezhetjük be Szent-Gergely emlékének szentelt e kegyeletes sorokat, — mint életróájának P. Anton Maria Bonucci, Jézus-társaságbeli atyának következő szavaival: »Nagyszerű halál, nemes halál; ugyanannyi győzelmi pálmától környezve, mint a mennyi győzelmet aratott ő Krisztusért szenvedett kinoztatásával a pogány istenek fölött, melyeket ő szétrombolt; a templomok által, melyeket nyitott; a kolostorok által, melyeket alapított; az iskolák által, melyeket fölállított; a lelkek által, melyeket az égnek megnyert. Oh Nagy Gergely! Oh mártir! Oh patriarkha! Valóban méltó vagy megjelenni a szeráfok karában azon dísz-öltönyben, melyet te annyi értékes kincscsel és megbecsülhetetlen drágakövel felékesítettél, midőn életednek különböző szakában oly magas erényeket gyakoroltál tanulói évedben, nem különben mint férj, mint udvari méltóságban levő, mint katona, mint hitvalló, mint püspök és mint remete. Oh ti a szentegyháznak főpapjai, a kiknek magas állását én tiszteltem és nagyrabecsülöm; ti (én mondom), kik fényeskedtek a vallásosságban, s fej- és öltönydiszszel vagytok felruházva, — adja nektek az Ég, hogy ezen felülmulhatatlan férfi, ki állástoknak ékessége, legyen egyszersmind mintaképe a ti cselekedeteiteknek. — Midőn hasonlókká váltok a Sinai hegyhez egész fényben, teljes lángban és szent buzgalmatok zugó dörgésében: adja Isten, hogy a ti éle-tetek ártatlansága, az ő élet-képe szerint, titeket Libánon hegyéhez tegyen hasonlóvá, a mely a hó fényét a ti er-

kölcséitek tisztaságában, a tömjén illatát a ti imáitokban és áldozataitokban, és az örök forrást a ti tudományotokban s felebaráti szeretetetekben birja és az egész világra terjeszti.

És te dicső Örményország, tartsd emlékezetedben, hogy mind azt, mivel birsz, Szent-Gergely, a te nagy Felvilágosító d fáradozásainak köszönheted. Gondold meg, hogy csak az az igaz hit, melyet ő adott neked, mely által a te királyaid az igazságról meggyőződtek, melyet ő hitszónoklataival, csodatetteivel és saját vérével megerősített! Vak vagy, ha ezt el nem ismered; érzéketlen, ha őt megveted és szerencsétlen, ha őt elveszted; mert az ő ereklyéi, melyek a latin egyházban is tiszteltetnek, méltán megérdemlik, hogy a fejedelmek csókolják, az angyalok környezzék és az ördögök tőle — rettegjenek. «¹⁾

Simay Gergely.

Agathangelos örmény történetiró.²⁾

IV.

Vegyük a mondottak után vizsgálat alá Agathangelos munkájának egyes részeit, és pedig nevezetesen a szent Gergely életére vonatkozó fő forrást. Ez egész első részében szent Gergely élettörténetén kívül és pedig azzal párhuzamosan magában foglalja Choszrov királynak és fiának, Tiridátnak történetét a megtérése időpontjaig. A kettőnek összefűzése elég ügyesen van keresztül vite, az átmenet a világi bajnoktól az egyház bajnokához megfelelő fejezetekben történik s elevenséget kölcsönöz az elbeszélésnek. Eredetileg természetesen a két különböző

¹⁾ Bekehrung Armeniens durch den heiligen Gregor Illuminator, nach national-historischen Quellen bearbeitet. — A becsi mechitharista congregatio kiadásában 1844-ben megjelent névtelen mű.

²⁾ A. Gutschmid, Agathangelos, Zeitschr. d. d. morgenl. Ges. 31. köt. — Langlois, Collection. I. — Agathangelos örmény kiad. Velence. 1835. — Storia di Agatangelo, stb.

anyag összefüzése nehézkes lehetett, a mi onnan is kitészik, hogy azok egymástól könnyen elválaszthatók s ennek megtörténtével önmagától két különböző elbeszélés áll elő. A kapcsolatot a király és szent Gergely története közt az állítja elő, hogy Gergely egyike az Arsacida Ánák két fiának, a ki megölte Tiridát atyját, Choszrovot, s a boszúállás elől római területre menekült. Itt keres menedéket ellenségei elől nemsokára Tiridát is, s itt találkozik aztán Gergelyvel.

Bármily szépnek s megkapónak tűnjék is fel, hogy szent Gergely az atya által Tiridát atya s az örmény nemzet ellen elkövetett vétket az által teszi jóvá, hogy Tiridátot és a nemzetet megismerteti az evangélium igazságaival, mégis nagyon kérdéses, ha vajjon e dolog tarthat-e számot történeti hitelességre. S bármennyire természetesenek látszik is, hogy a perzsa király által felbérelt gyilkosnak egyik fiát dajkája a büntett színhelyéről, Válársábadból a szomszédos Persiában helyezi biztonságba, mégis alig lehet megérteni, mint egy tekintet a térképre mutatja, hogy a másik fiút miért szöktetik egész Örményországon keresztül görög területre, a perzsák ellenségeihez. Ha kihagyjuk (a 15-ik fejezetből) ezt a mondatot: »és a másik gyermeket Görögországba vitték,« megszakad minden fonál, mely Tiridát és szent Gergely történeteit összefüzi. S csakugyan igen valószínűnek látszik, hogy az eredeti traditio csakis egy fiáról szólt Ánáknak, arról, a ki Persiába menekült. Az összekötötést egyébiránt már készen találta Agathangelos: az áldozatok s adományok leírásában ugyanis, melyekkel Choszrov a perzsák fölötti győzelme után »a hét oltár templomai«-ról megemlékezik, nem nehéz újra felismerni szent Gergely életének az örmény pogányvilágban jártas szerzőjét s általában szent Gergely élete akként van tartva, hogy Tiridát ifjúkorának története mintegy szükségszerű előfeltételét képezi.

A mi már most szent Gergely életét illeti, a forrás, melyről Agathangelos merített, nyilvánvaló, hogy nem tartozik a közönséges szent-legendák közé, hanem valóságos életleírás, a mely szent Gergely születésével veszi kezdetét s halálával ér véget. Sajnos, épen egyes fontos dolgokra

nézve nem tartotta fenn tanúságtételét az utolsó feldolgozó; de legtöbbször az összefüggésből általános vonásokban ezt is rekonstruálni lehet. Bármily behatólag foglalkoznak is e forrás leírásai Gergely hitküldéri tevékenységével, mégis csak a nyugati és délnyugati örmény tartományokban történeteket ölelik fel. Különösen feltűnik teljes hallgatásuk szent Gergely viselt dolgairól Válársábádban, a főpásztori székhelyen. Bizonyára az sem véletlen dolog továbbá, hogy a két ünnep, melyek időpontjára és helyére világos utalást találunk, az, melyeket szent János és szent Athanagenes tiszteletére Ástisádban, Sáhmi (Október) 7-én és Titzávánban Návásárt (Áuguszt) 1-én tartottak. Az utóbbi, vonatkozása folytán, az örmény nemzet megkeresztelésére általános jellegű ugyan, de az ástisádi ünnepnek nyilván csak helyi jelentősége volt.

Biztonsággal következtethetni mindezekből, hogy szent Gergely életének szerzője délnyugati Örményországban élt, és pedig alkalmasint Dáron tartományban, melyhez Ástisád is tartozott. Előadása nyilván helyi traditiokra van fektetve s előadásának igazi történeti jellegéből azt lehetne következtetni, hogy nem élt sokkal később szent Gergely koránál. De a mélyebb vizsgálat ellenkezőt bizonyít. Azt az időhatárt, mely előtt nem írhatta munkáját, megjelöli a hunnokról (honkh) való megemlékezése, a kiket Chosrov király a Kaukaz hegyszorosain át bocsátott, úgy hogy betörték a perzsa területre, s a kik Tiridátnak is szövetségesei gyanánt jelennek meg. A hunnok első megjelenése előtt ily anachronismus egyáltalán nem volt lehetséges; igen valószínű tehát, hogy csakis az egészen hasonló körülmények közt végbement 395-ik évi nagy hunn betörésnek emléke¹⁾ nyújtott rá alkalmat.

Szent Gergely származásának hozzáfűzése Ánák királygilkoshoz, miáltal Arsacidává tétetett a család, melyben az örmény katolikosz-i méltóság szent Gergelytől kezdve át lön örökölve, már ismeretes volt Izsák katolikosz idejében

¹⁾ V. ö. Land, Liber Calipharum, Anecdota Syriaca, 103 és k. lapok.

(391—442), a kit épen azért »parthus«-nak is neveznek.¹⁾ De alkalmasint nem is régibb e nagy egyházfejedelemnél, a kiről tudjuk, hogy állása s rokonsági viszonya az akkor leghatalmasabb örmény családhoz, a Mámigoniánhoz, többszörös összeköttetésbe hozta a nemesség érdekeivel. Az eszme, származásra nézve is a királyi család mellé állítani a patriarkha-családot, akkor érlelődött meg, midőn Örményország megosztása folytán a katolikus képezte az egyetlen látható kapcsot a szétvált részek között, s ezáltal természetesen politikai jelentőségre is emelkedett, mely a királyságét messze túlszárnyalta. Minthogy e tekintetek az életleírás keletkezésének időpontjára nézve ugyanazon eredményhez vezetnek, mint a hunnok megemlézése, semmi ok sem forog fenn annak feltevésére, hogy e munka idegen nyelven volt szerkesztve s az örmény írásjegyek feltalálása után fordítottatott le örményre. Sőt inkább kétségtelennek látszik, hogy e munka nem keletkezett a 402-ik év, vagyis az örmény írásjegyek megállapításának időpontja előtt, de nem is sokkal később ezen időpontnál.

Igen érdekes lenne azokat, a miket az Agathangelos által használt források belső kriteriumairól előadtunk, külső philologiai ellenpróba alá vetni. Lagarde²⁾ utalt is e szempontból a Trdates és Trdatios görög szóformákra, melyeket szerzőnk a Trdat mellett használ. Ezt azonban alig fogadhatni el a vizsgálat kiinduláspontjának. Szerzőnk ugyanis könyvének egyetlen lapján, egészen egységes és szét nem választható elbeszélésben felváltva használja mindhárom szóformát. S hogy mily kötöttség nélkül járt el ily tekintetben, abból is kitetszik, hogy p. a Grigorios és Grigor szóformák is minduntalan váltakoznak egész munkájában.

De azért Lagarde megjegyzése mégsem egészen meddő a forrás bírálatra nézve. Először is azt látjuk, hogy azon részekben, melyek kétségkívül az utolsó átdolgozótól származnak, nevezetesen az előszóban és a zárszóban kizáró-

1) Neumann, Versuch einer Geschichte der armenischen Literatur, 28 l.

2) Összegyűjtött értekezéseinek 179-ik lapján.

lag a »Trdat« elnevezés fordul elő, melyet tehát az utolsó átdolgozó sajátos szóformájának kell tekintenünk. A könyv első részében 6 Trdat fordul elő, 5 Trdatios és 4 Trdates mellett. Egynek kivételével mindazon helyek, melyek a »Szent Gergely életé«-nek neveztük forrásból származnak, és pedig azon részből, melyben párhuzamosan haladnak Tiridát és szent Gergely történetének előzményei, a Trdatios és Trdates szóformákat mutatják fel, a melyek tehát nyilván e forrásból eredhettek. Azon részekben, melyek szent Gergely történetét adják elő, kizárólag a Trdatios elnevezéssel találkozunk, s a Trdates forma csak azon helyeken fordul elő, melyek e király történetét foglalják magukban. Ebből azt következtethetni, hogy szent Gergely élete szerzőjének Trdatios volt a saját elnevezése s a Trdates formát e király történetében találta, melyet a saját munkájába beleillesztett. Agathangelos könyvének későbbi részeiben 4-szer fordul elő Trdatios és egyszer Trdates, de kivétel nélkül oly esetekben, midőn a megnevezéssel bizonyos ünnepélyesség van összekötve. Valószínű, hogy ez esetekben szándékosan lőn a teljesebb névforma választva.

Nyomatékos érvek döntenek meg Lagarde azon feltevését, hogy Agathangelos művének azon részei, melyekben a Trdatios és Trdates szóformák jelennek meg, görög szövegnek a fordítását képezik. Már rámutattunk a chronologiai okokra, melyek a »Szent Gergely életé«-nek az örmény írásjegyek feltalálása előtti időben való keletkezése ellen szólnak. A görög nyelven való feljegyzést igen valószínűtlenné teszi az is, hogy épen az e forrásból származó részekben igen sűrűn fordulnak elő örmény istenségek és helységek tulajdonnevei. De különben is Trdates és Trdatios nem görög, hanem örmény¹⁾ szóformák, hozzájuk csatolt görög szóvégekkel. Használatuk valószínűleg a hellenismus befolyásának tulajdonítható, mely alól Örményország sem vonhatta ki magát. Görög nyelvet használtak Nagy-Örményország királyai pénzeiken.²⁾ I. Choszrov kaukazi hadjáratait görög felirattal örököltette meg, s fia Tiridát kárin-i kastélyának felépítése után a maga és nővére

¹⁾ Az örményben Dêrtád (az ,ê' nem iratik ki), átírással Trdat.

²⁾ Visconti, Iconographie Grecque, II, 366.

nevét szintén görög feliratba foglaltatta.¹⁾ Az idegen névforma, melyet a király hivatalosan használt, lassanként elterjedt a nép közt is, és pedig annival inkább, mert a római befolyás alatt álló nyugati tartományok lakossága az örmény írásjegyek feltalálása előtt a görög betűket használta volt.

— Az ötödik közlemény jövő fizetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Egy jubilált hirlapíró.

Gergely Árdzruni

Mult év május havában ülték meg Tiflisben dr. Árdzruni Gergely, a jelenkor egyik legkiválóbb örmény publicistája 25 éves írói munkásságának jubileumát — nagy fényvel. Mivel »Armenia«-nk eddig is tudomást vett minden fontosabb irodalmi mozzanatról, mely

¹⁾ Chorenei Mózes, II, 65 és 90.

Örményországban előfordult, — nem tartjuk érdektelennek elmondani egyet-mást ezen férfúró, ki az örmény irodalomtörténetben oly jelentékeny szerepet játszik.

Jubilált az örmény történelemben jól ismert névvel ¹⁾ bir. Vagyonos szülők gyermeke, kik Perzsa-Örményországból kivándorolván Tiflisben telepedtek le. Atyja Árdzruni Jeremiás mint önkénytes, orosz katonai szolgálatba lépett, és felvitte a tábornokságig; bizonyos ideig volt Tiflis főpolgármestere is. Nagy háza, mely a legszebb utczában a főhercegi palota mellett épült, Tiflis ritkaságai közé tartozik; egyik része színházi épület. Árdzruni tábornok »Jérázahán« (Álmoskönyv) című műve igen szép örmény népmeséket tartalmaz.

Árdzruni Gergely a gymnasiumi tanfolyamot Tiflisben tanulta, egyetemi tanulmányait Szt-Pétervárt kezdte és Németországban végezte. Mint bölcsészettudor rövid ideig tartozkodott Bécsben is a mechitháristáknál, innen Szt-Lázár (Velence) szigetére ment, hogy ott még jobban tökéletesítse magát az örmény irodalomban, nyelv- és történelemben.

Már egyetemi hallgató korában küldözgetett tudósításokat Szt-Pétervárról a tiflisi »*Միլիոն Հայաստանի*« (Örményországi méh) című lapnak. Már akkor foglalkozott azon tervvel, hogy majd tanulmányai befejezése után Tiflisben »*Մշակ*« (Munkás) cím alatt lapot alapítand. »Majdnem minden örmény tanuló — mondák ismerősei — foglalkozik ilyen ábrándos tervekkel, de később azokat elfelejtik és nem valósítják meg soha.«

De alig tért vissza Tiflisbe, midőn — sokaknak meglepetésére — 1865-ben megindította dr. Árdzruni Gergely, mint szerkesztő-kiadó »Méság« című irodalmi, közgazdasági és politikai lapját. Ez a nagyon művelt férfú, kinek gazdag apja igen befolyásos tábornok és főpolgármester

¹⁾ Árdzruni *Արծրունի* ezen örmény szavakból áll: *արծր* (árdziv: sas) és *ունի* (uni) bir, van. Így neveztettek az örmény királyi udvar azon udvarnokai, kik ünnepélyek alkalmával a birodalmi sast kezökben tartották. Ezen udvarnokok utódai később hercegi czímet kaptak. E családok egyikéből származik — mint Jereczéán óbuvár mondja — dr. Árdzruni Gergely is.

volt, nem fogadja el a magas állami hivatalt, hanem behúzódik a szerkesztőség szobáiba.

Árdzruni tudta a módját, hogy miként kell lapjával hatást idézni. Ugy lépett fel, mint népének és országának erélyes védője. Mindjárt kezdetben erősen kikelt azok ellen, kik hivatalva voltak a nemzet és ország érdekében cselekedni és még sem törődtek — kötelességeik teljesítésével. Minden mulasztásból és rendetlenségből, mind abból, mi az iskola, egyház, színház, egyletek és intézetek színpalái mögött történt, Árdzruni égető napi kérdést csinált. Polgárisító eszméit röviden, világosan és érthetően adta elő vezérczikkeiben, melyeknek rendszeren olyan érdekes címeket adott, hogy mindenki sietett azokat elolvasni. Ezáltal megnyerte a közönség érdeklődését.

A nagy közönség igen meg volt elégedve a »Méság«-ban használt pártatlan hanggal, mely gazdagnak, befolyásosnak ép úgy megmondotta az igazat, mint az oroszósító rendszabálynak, mely azt követelte, hogy az örmény tulajdonosok mellől ezután hagyják el a jelentéssel bíró örmény ján szótagot és a helyett az orosz off szótagot használják... Ekkor sokan olvastak lapot — hazafiságból és sokan olvasták Árdzruni hazafias lapját.

Árdzruni merészelt nemcsak kiadni egy ilyen lapot, hanem volt bátorsága lapjában mindazt pártfogása alá venni, a mi — örmény. Bátorságáért mindenki becsülte. E nagybecsülés azonban akkor érte el tetőpontját, midőn a »Kawkas« című orosz hivatalos lappal folytatott polemia miatt a törvényszék elé idéztetvén, ott a pert — megnyerte. »Hogy mer egy örmény lap — mondák a per előtt — a hivatalos lappal polemiába bocsátkozni.« És a per után ezek mind elnémultak.

Az ilyen meglepetések elterjedést szereztek a népszerű »Méság«-nak, mely nagy befolyást gyakorolt a népre. Mivel e lap a szenvedőket pártfogása alá vette, azért ezek elnyomókat e szavakkal fenyegették: »Ha tovább is folytatja gyalázatos tettét, neve meg fog jelenni a Méságban.« És az elnyomók féltek e fenyegetéstől! Kíváncsian várja mindenki a »Méság« megjelenését; az olvasó: újságot keres. — Az iparos azt az időt, míg inasa a műhelyt kitakarítja, Méság-

olvasásra fordítja. Még a hordár sem ül az utcán tétlenül, hanem — lapot olvas. Itt mindenki tudja, hogy az olvasás hasznos.

De a »Méság« még mélyebb gyökereket vert. A tiflisi salon-okban, hol ezelőtt az orosz és francia nyelv uralkodott, az örmény foglalta el a tért. Most itt az örmény nyelv a divatos... És Árdzruni — hogy elkerülje az egyoldalúságot — munkatársakul megszerezte a legjobb erőket: a búsvig Amerikiánt, a humoros tárczaczikk- és színmű-író Szuntugiánt, a regényíró Ráffi-t, Ághájánt és a t. Ezen írókkal együtt megnyerte ezeknek párthíveit is. Sok tehetséges embert ő segített az írói pályára; bárkinek szívesen szolgált tanácscsal. Ő buzdította a híres örmény regényírot, Ráffit is az írásra. Ha lapjában Ráffinak tért és alkalmat nem nyújt, ez a kitűnő ember máshelyütt fényes tehetségeit talán nem is érvényesíthette volna. — Egyik legderekabb és legtehetségesebb munkatársa fivére: dr. Árdzruni András, az ismert mineralog, ki Berlinben elhelyezett egyetemi tanár. Népszerű leveleit szívesen olvassák.

Nagy érdeklődéssel olvastá a közönség a »Méság« külföldi közleményeit, Orosz-, Török- és Perzsa-Örményországból s Európa némely fővárosaiból hozott leveleit. E közlemények egyrészt Örményország ezen vagy másik részének belső életéről, pénzügyi vagy helyi viszonyairól, iskolaügyéről és a t. szólnak, másrészt az európai levelezők a tudomány állásáról, a művelődés haladásáról és egyéb ujdonságokról hoznak tudósítást.

Ezeknek a levelezőknek lehet főleg köszönni azt, hogy az örmény olvasó közönség kezdett az iránt is érdeklődni, mi házán kívül történik. A »Méság« előtt Orosz-, Perzsa- és Török-Örményország egészen elkülönözve élt a nélkül, hogy egyik rész tudott volna valamit a másiktól. Ebből magyarázható meg az is, hogy Orosz-Örményország irodalmi nyelve egészen külön, önállóan fejlődött, úgy hogy most két irodalmi örmény nyelv van: az orosz- és török-örményországi, noha a két irodalmi nyelv között nincs nagy különbség.

Árdzruni levelezői Perzsa- és Török-Örményország helyi viszonyairól értesítették az olvasót; másrészt maga

a szerkesztő nem egyszer fejezte ki sajnálatát a fölött, hogy egy nemzet, mely habár politikailag három részre van osztva, de egyazon nyelvet beszél, egy országban lakik, miért érdeklődik oly kevésbé a másik részben lakó testvérek helyzetével. Ily módon terjedt el a »Méság« Orosz-Örményország határain túl is. Cikkei mindenütt érdeklődést keltettek. A »Méság« példáját kezdték a többi (különösen a török-örményországi) lapok is követni és foglalkoztak Örményország többi részeiben lakó testvéreikkel is és igyekeztek köztük és azok között legalább irodalmi összeköttetést létesíteni.

Árdzruni mindig arra törekedett, hogy eszméivel nemzetét nemzeti öntudatra keltse. Ezen eszmék különösen Török-Örményországban találtak meleg fogadtatásra; a »Méság« itt oly élénk mozgalmat keltett, oly nagy befolyást gyakorolt az olvasó közönségre, hogy a török kormány tanácsosnak találta a »Méság«-ot Törökországból kitiltani.

Annak bebizonyítására, hogy mekkora befolyást képes a »Méság« olvasóira gyakorolni, ime egy példa. Az orosz-török háború után kiűt Török-Örményország egy részében az éh-inség. Árdzruni ezek érdekében egy felszólítást tett közzé — és a segélyező-bizottság nem kapott annyi venni-való gabonát, mennyi segélypénz gyűlt össze.

Nem kisebb a befolyás, mit a »Méság« Örményország szomszéd népeire, egész Kaukaszra gyakorol. Első volt Georgia, mely Árdzrunitól felbátorítva kezét fogott az örményekkel, hogy küzdjenek az előhaladás- és míveltségért úgy, mint egykor e két nemzet ősei tettek. El is kezdték a georgiaiak e szellemben dolgozni és követték az örmények példáját, kiktől rendszeren elfogadják mindazt, mi új, de jó.

A mohamedánok is akarták e példát követni. Egy mívelt perzsa indított is Bakuban egy perzsa lapot »Akindsi« név alatt (minek jelentése: Méság, Munkás), programmjában nyíltan vallotta is, hogy Árdzruni elveit, irányzatát akarja követni, de előfizetők hiányában a lap rövid idő múlva megszűnt élni.

A »Méság« a külföldön is ismeretes; az európai lapok gyakran idézik különösen azóta, hogy Tiflisben és Konstanti-

nápolyban sajtópere volt.¹⁾ Árdzruni folyton arra törekedett, hogy a »Méság«-ot azon a színvonalon tartsa, melyen az európai lapok állanak. Lapja is hozott eredeti, sőt távirati tudósításokat azokról az eseményekről, melyekről az európai sajtó is megemlékezett. Bármely világeseménynél lapja képviseli az örmény sajtót. A bécsi villamos kiállítás alkalmával is ott volt a »Méság« képviselője. A kiállítást tudvalevőleg boldogult trónörökösünk: Rudolf Ő Fensége nyitotta meg, ki a többek közt ezeket mondta: »Arról, hogy mily nagy érdeklődést tanúsít a mívelt világ a bécsi villamos kiállítás iránt, tanuskodik az a körülmény is, hogy a sajtó számtalan képviselői között van egy örmény is, ki az örmények távol fekvő hazájából jött ide.« — A párisi irodalmi kongresszuson maga Árdzruni képviselte az örmény sajtót.

Jubileumáról »Armeniá«-nk tavali évfolyamának 255-ik lapján »Árdzruni ünnepeltetése Tiflisben« cím alatt már szólottunk; azért itt még csak annyit, hogy ezen páratlan ünnepélyről az »ásugh«-ok (népdalnok) sem hiányoztak. Örmény szokás szerint ugyanis minden felköszöntés után vagy zene, vagy ének következik. Ritka eset, midőn az ásugh akkor rögtönzi dalának szövegét; ez az eset fordult elő Árdzruni jubileuma alkalmával is.

Cselingárián Jakab.

Főgymnasium Szamosújvártt.

Városunk országgyűlési képviselőjének tollából a következő cikket hozza egyik legközelebbi számában a »Nemzet« :

Köztudomású dolog, hogy erdélyi részeiben hazánknak kevés a magyar középiskola s hogy ezt a sajnosan érzett hiányt még szembeszökőbbé teszi a létezőknek területiális megoszlása.

Hogy csak egy példát említsünk, Erdély egész északeleti részében, azon a hosszú vonalon, amely az ország-

---

¹⁾ Árdzruni erélyes védője a nemzeti érdekeknek, de azért soha sem lépi át a törvényesség határát; törvény-tiszteletet hirdet lapjában.

rész szivétől, Kolozsvártól felnyulik a mármarosai bérczek tövéig, a bukovinai határig, nincs egyetlen egy teljesen magyar gymnasium. Ezen az egész nagy, állami szempontból annyira fontos területen — a naszódi gymnasiumból számüzve van mindaz, a mi magyar; — a beszterczeibe el szokták küldeni a szülők gyermekeiket német szót tanulni: a magyar középiskolai oktatás misszióját ezen az egész területen egyetlen egy csonka — négyosztályú — gymnasium teljesíti, a szamosújvári, amelyet e város hazafias közönsége nagy áldozattal létesített és tart fenn.

E kis gymnasium közel másfél száz növendékének mintegy fele része románajkú ifjakkól áll, a kiket a kedvező megélhetési viszonyokon kívül, amelyeknek hasztalan keresnők párját az egész országban, főleg az a körülmény vonz ide, hogy a város görög kath. püspökségi székhely is lévén, góczpontját képezi nemcsak Erdély nagy része, de a szomszédos magyarországi területek, nevezetesen Mármarosmegye görög katolikus román lakossága egyházi életének is. Minden évben több, mint félszáz románajkú ifjú sajátítja itt el a magyar nyelvnek ismeretét, s nyer a kis gymnasium derék tanári kara részéről valóban hazafias szellemű kiképzést. Azon az egész területen, a melyet északkeletről az Ünökő kopár oromtetőzete, délnyugatról Kolozsvárnak ódon városkapúja határol, ez a szamosújvári kis gymnasium évek hosszú sora óta eléggé nem méltányolható szolgáltatokat tesz a magyar kultúra, s ezzel a magyar államiság ügyének!

S tehetne és tenne is még sokkal többet, aránytalanul nagyobb szolgáltatokat a szent ügynek, ha kifejlesztetnék teljes gymnasiummá. Ha növendékeinek egy része, bármily örömetst folytatná tanulmányait tovább is a püspökségi székhelyen, felsőbb gymnasiumi osztályok hiányzása folytán, nem lenne kénytelen a negyedik tanév után Naszódra vagy Balázsfalvára menni, a hol aztán hamarosan el is felejtí, amit a magyar nyelv és kultúra ismeretéből s nem egyszer a magyar állam iránti érzésből is elméjébe és szívébe plántált a hazafias buzgósággal teljesített tanári fáradozás.

Ez a sajnos jelenség, más kapcsolatos tekintetekkel párosulva, már hónapokkal ezelőtt arra indította Szamosújvár szab. kir. város közönségét, hogy egyező értelemmel megállapított, nyomatékos érvekkel indokolt felterjesztésben arra kérje a közoktatási kormányt, tegye anyagi segítyezés által lehetővé, hogy ez a kis gymnasium, melynek a tényleges viszonyok oly kiváló feladatot juttattak osztályrészül a hazai közoktatásügy terén, minél előbb teljes középtanodává fejlesztessék ki; hogy az egyetlen püspöki székhely hazánkban, a melynek nincs főgymnasiuma, mihamarabb birtokába juthasson ily tanintézetnek.

Meg vagyunk győződve arról, hogy a közoktatásügyi kormány az ügy jelentőségéhez méltó figyelemmel veendi fontolóra e felterjesztésnek indító okait és tartalmát. Hogy nevezetesen az a férfiú, a ki a hazai közoktatásügyi kormányzásnak élén áll, s a ki annyi érzékkel viseltetik az állami érdekeknek kulturális téren való gondozása és kielégítése iránt, bizonyára már a legközelebbi állami költségvetési előirányzat keretében meg fogja találni annak eszközeit és módját, hogy a szamosújvári gör. kath. püspökség székhelyén minél előbb teljes magyar gymnasium állhasson közoktatásügyünknek hazafias irányú szolgálatában.

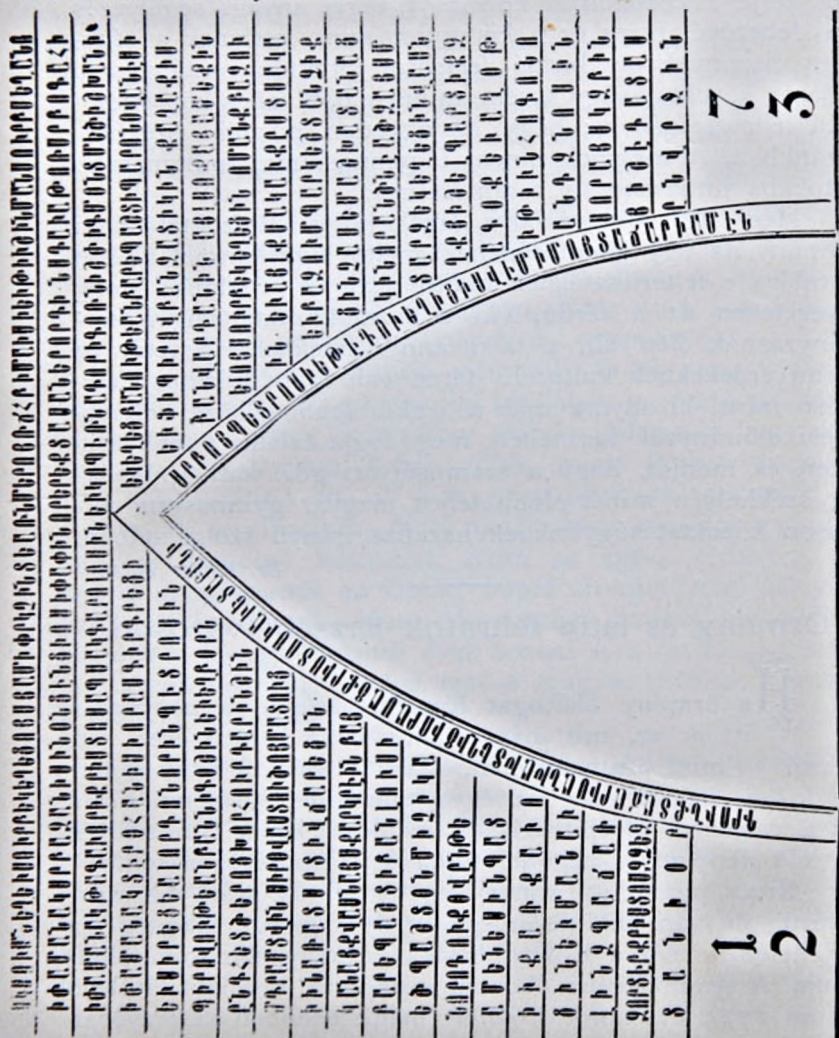
Dr. Molnár Antal.

Örmény és latin feliratok Erzsébetvároson.

Ha örmény ellátogat Erzsébetvárosra, a benyomás itt is az, mit más örmény lakta helyen érez. Itt is van — mint Szamosújvártt, a régi örmények által épített — keleti árúcsarnok, főséges templom; örmény zárda (ez a velencei mechitháristák tulajdonát képezi), örményül beszélő nép; itt is hasonló typosok, hasonló szokások.

Nincs ugyan itt annyi örmény felírás, mint Szamosújvártt; de van különösen egy, mely régiség-, szépség- és terjedelemre nézve Erdély összes örmény feliratait felülmulja. A szamosújvári 'Salamon-templom' homlokfalán levő felírás 1724 évszámot örökített meg; ellenben az erzsébetvárosi, szintén 'ó-templom'-nak nevezett egyház oldal-ajtóján található felírás egy évvel régibb.

Ezen ó-templom, habár régi stylben épült, mégis igen szép. Mellékajtójának szabályos alakja és faragászati szépsége bámulatra ragadja az embert. Ezen ajtó goth stylben épült, és egészen különbözik az egyház styljétől. A ajtón következő örmény felírás látható: *)

*) Magyarúl: E szentegyház és szent oltár építéséhez kezdettek Üdvözítő Urunk 1172-dik év, (ha ezen évszámhoz hozzáadjuk a-

A vésés az ajtón, mely csak valamivel magasabb két méternél, finom. A felírás elég tiszta és a gyakorlott szem ki is olvashatja; csakhogy néhány helytt a vésnök némely betűket vagy szándékosan, vagy észrevétlenségből kihagyott, néhány betűt pedig az idő semmisített meg. Látszik, hogy a nagyon kemény fából készült ajtón voltak más vésések is, fém-ékítmények, színes virágok; de ezen utóbbiaknak most alig csak nyoma látszik. Ez a város legrégibb és figyelemre legméltóbb felirata.

A velencei örmény mechith. kongregácziónak, mely — mint látszik — Mechithár halála után nemsokára itt letelepedett, nagy klastroma és szép temploma van itt. A klastromnak, melyben most csak egy szerzetes lakik, majdnem minden szobája bérbe van kiadva. Az épület homlokán levő földszinti helyiségeket boltok gyanánt használják, a régi iskola termei raktárak. A főhelyen épült klastrom, mely a város legszebb épületeihez tartozik, homlokán fent a kongregáció jelvénye, lent pedig a főbejárat felett mintegy 3 meter hosszú kőtáblára a zsoltáros e szavai olvashatók örmény betűkkel (régén e felírás aranyos betűkből állott):

551-et, kijön 1723) május 8-án, a szent trón székében ülő XIII. Incze pápa, koronát Krisztustól kapott Károly király, és Kornis Zsigmond nagyfejedelem-kormányzó, tisztelendő János (Édélbej), ki ezen iratot irtam, az istenfélő János ur egyházi főgondnok és ennek szeretett Péter fia, városunk főbirája Zádig ur, Nikos bíró ur és ennek fivére Vártán ur idejében. Ezek mindnyájan a tanácsnokokkal együtt megállapódtak abban, hogy szentegyházat építenek. Némelyek sok pénzt adtak és örömmel ajánlották azt fel Istennek; mások kevésből keveset fizettek, de teljes szívből. Sok tiszteleges személy, asszony az Isten kedvéért követ hordott. De mit szóljak a vallásos Luszig ur fáradságáról, ki a templom befejezteig viselte e nagy tisztet? Miért is, oh olvasók, a ti kötelességtek ezek mindegyikéről, de különösen erről megemlékezni misével és imádsággal; mert ezek voltak ezen építés kezdeményezői. Emlékezzék meg rólatok az Úr Krisztus az utolsó itélet napján. 1723.

Az iv-alakú irat magyar jelentése ez: Erős lesz templomom ajtaja — miként Krisztus mondá Szt-Péternek az evangéliomban — ha Te leszesz templomom köve. Amen.

ՄԻ ՄԵՂ ՏԷՐ, ՄԻ ՄԵՂ ՏԷՐ, ԱՅԼ ԱՆՈՒԱՆՊ ԲՈՒՄ ՏՈՒՐ ԶՓԱՌՍՍՅ՝)

Ez alatt közvetlenül latinul:

NON NOBIS DOMINE, NON NOBIS, SED NOMINI TUO DA
GLORIAM. ¹⁾

Más útczába néz, de azért közel fekszik a klastrom-
hoz az egyház, melynek homlokán e felirat olvasható:

Ի ՓԱՌՍ ԱՄԵՆԱՍՈՒՐԲ ԵՐՐՈՐՊՈՒԹԵԱՆՍ
ԵՒ Ի ՊԵՏՐԻ ՍՈՒՐԲ ԱԾԱԾՆԻ
ՅԱՆՈՒՆՍ ՍԲ ԱՌԱՔԵԼՈՅ ՊԷՏՐՈՍԻ ԵՒ ՊՕՂՈՍԻ
Ի ՀԱՐՅ ԱՆՏՈՆԵԱՆՅ՝)

Ez alatt latinul:

HanC aeDeM Petro et PaVLo
NataeqVe parentI
EXstrVXIIt reLLIgIo
PIetasqVe AntonIana. ³⁾

Vannak talán, a kik nem tudják, hogy Ghárámeán
Rafael báró egyike volt e város legnagyobb jóltevőinek.
Itt a többek közt iskolát is alapított, mely ma is nevét
viseli. Az iskola falán van fegyverjelménye, alatta pedig e
latin felírás:

Institutum Raphaelinum
Puellarum gentis armenae
L. R. civitatis Elisabethopoleos, fundatum
Per equitem anglicum Londonensem
Alexandrum Raphael.

ANNO MDCCCXXVII V-ta MENSIS APRILIS. ⁴⁾

Mint a feliratból is látszik, ezt az iskolát az ala-
pító, leányok számára állította 1827-ben, most azonban
fiú népiskola.

¹⁾ Az örmény és latin felírásnak egyenlő jelentése van. Ma-
gyarúl: Ne nekünk Uram, ne nekünk, hanem nevednek adj di-
csőséget.

²⁾ A szent Háromság és a Szent-Szűz tiszteletére, Péter és
Pál szent apostolok nevében (építették) az Antonianus atyák.

³⁾ Péter és Pál és a Szent-Szűz (tiszteletére) építette e szent-
egyházat az „antonianus” vallásosság és jámborság.

Ezen évjelzet tanuskodása szerint e templom 1796-ban épült.
A kongregáció tagjait akkor nem a most használatban levő
„mechitharista”, hanem „Antonianus” atyák névvel nevezték.

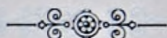
⁴⁾ Sz. kir. Erzsébetváros örmény nemzetségu leányai Ráfáel-
féle tanintézete, melyet Ráfáel Sándor londoni angol lovag alapí-
tott 1827. ápril 5-én.

Kétségtelenül a város legjelentősebb épülete az örmény nagy-templom aranyozott tornyaival; e templomban, mely a magyar király leányának nevérol Erzsébet nevet nyert, hét oltár van, melyek közül legszebb az aranyozott főoltár. Az egyház homlokán következő latin felírás van:

DEO
ELISABETEQVE
PROTECTRICI SVAE
ARMENA PIETAS
EXSTRVXIT. ¹⁾

Govrik Gergely után eredeti örményből:

Szongott Kristóf.

Vadnai Károly az örményekről.

Folyóiratunk egyik belső dolgozótársa a »Fővárosi Lapok« érdemes szerkesztőjétől közelebről kiválóan érdekes megjegyzéseket nyert válaszul egy alkalm-szerűleg tett kérdésre. Az erdélyi nemzetiségekről volt szó. A »Föv. Lap«-ban ugyanis egy író cikksorozatát közölt »Erdélyi testvéreinkről« cím alatt, melyben a románokkal és szászokkal foglalkozott. A mi munkatársunk megkér-dezte Vadnaitól, hogy nem volna-e czélszerű kiegészíteni a cikksorozatát egy az örményekről szóló cikkecskével? E kérdésre a »Föv. Lapok« szerkesztője körülbelöl ekkép felelt:

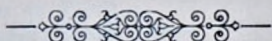
— Sokkal jobban tisztelem az örményeket, sem hogy a románokkal és szászokkal azonos szempont alá venni óhaj-tanám. Ki is gondolt arra, hogy Csiky Gergely, Gajzágó Salamon, Gorove László, más szempont alá esnek, mint bármelyik Árpáddal bejött magyar! Az örmények nem ké-peznek semmi tekintetben külön elemet a magyar társa-dalomban; a legjobb hazafiak. S csak mióta az »Armenia« működik veszünk tudomást arról, hogy a magyarországi örménység külön történeti fejlődéssel bíró népfaj. Már ma-gyarországi történetük kezdetén beolvadtak a magyarságba.

¹⁾ Isten és Erzsébet védnöknőjének (tiszteletére) építette az örmény buzgóság.

Az »Armenia« igen szép ideálistikus munkásságot fejt ki, de semmi nemű különállásról nem beszél. — Csak azt lehetne elmondani, hogy az örmények derék polgárai a hazának, ezt pedig amúgy is tudja mindenki. S így ezúttal nem látom szükségesnek a jelzett közleményt.

E szavaknak horderejét fölösleges lenne magyarázni. Örömmel vesszük tudomásul, hogy a magyar közélet egyik vezérférfia mily rokonszeggel viseltetik az örmények iránt, s egyáltalában mily pontosan van tájékozva az örménység társadalmi állásáról.

—r.

Képviselőnk a parlamentben, az irodalomban és itthon.

Dr. Molnár Antal, Szamosújvár országgyűlési képviselője, a közigazgatási reformjavaslat fölötti vitában tartott szónoklatával, úgy a parlament, mint a napi sajtó részéről — pártkülönbség nélkül — általános elismerést vivott ki. A »Pesti Napló« azt írja: A vitát Molnár Antal kezdte, kinek beszéde egyaránt jó hatást gyakorolt minden irányban, mert a törvényjavaslatot védve, kiváló tapintattal kezelte a javaslat keresztülvitelének taktikai oldalait is. Molnár Antal okos és szép beszédét a politikai nobiletas szelleme lengte át, a mit a javaslat minden objektív barátjának kellemes volt hallani. — Az »Egyetértés« így ír róla: Az első szónok Molnár Antal volt, a ki a javaslat mellett szólalt fel, mint az államosítás hive. Figyelemmel hallgatott, s a baloldalon tetszéssel fogadott beszédének érdekes része volt az, a melyben a bizottsági tárgyalásokról mondta el nézetét, mint olyan, a ki állandó tanúja volt a tanácskozásoknak. — A »Nemzet«-ben ezt olvassuk: A közigazgatási vita nyolczadik napját Molnár Antal nyitotta meg rövid, de talpraesett beszéddel, melyben azokat az ellenzéki vádakat czáfolta, hogy a közigazgatási reform joglosztást követ el s vét a szabadelvűség ellen. A közigaz-

gatási bizottság tárgyalására, s az ott tett módosításokra reflektálva, elismeri Apponyi Albert gróf és elvtársai objektivitását, de kiemeli, hogy a törvényjavaslat kijavítása annak a tárgyilagosságnak és valódi államférfíui tapintatnak köszönhető, melyet Szapáry Gyula gróf miniszterelnök tanúsított a bizottságban is. Molnár beszédét a szabadelvű párt élénken helyeselte. — A »Magyar Állam« írja: Madarász beszéde előtt Molnár Antal védte a javaslatot röviden és velősen. A »Budapesti Hirlap« tudósítása így szól: A mi a közigazgatási kérdést illeti, Molnár Antal okos és tapintatos beszédét leszámítva, alig történt valami méltó a Ház figyelmére. E rokonszenves, szerény modorú szónoknak is az volt szerencséje, hogy elsőnek szólalt fel az ülés elején, mikor hallgatósága még friss erővel birt. — A »Pesti Hirlap« az ülésnek e részét következőleg írja le: Ma Molnár Antal nyitotta meg a vitát, a ki rövid, de tartalmas beszéddel sikeresen kelt a törvényjavaslat védelmére. Nagyon jó benyomást tett a Házban beszédének különösen az a része, a melyben finom tapintattal emelte ki Apponyi gróf és elvtársainak a törvényjavaslat kijavítása körül szerzett érdemeit, de egyúttal hangsúlyozta, hogy a tett módosítások elfogadása a miniszterelnök államférfíui magatartásának köszönhető. — A »Magyar Hirlap« szerint az első szónok: Molnár Antal melegen üdvözli a javaslatot, mert megszünteti a ma választásnak nevezett főispáni kinevezést és mert a javaslat valóban szabadelvű. Végül mint a ki a bizottság tárgyalásait éber figyelemmel kísérte, elismerést szavazott Apponyi Albert grófnak, minden párttekintetektől ment, kizárólag az ügy érdekét szem előtt tartó magatartásáért. — A »Pester Lloyd«-ból idézzük a következőket: A mai vitát a megyékről szóló törvényjavaslat fölött Molnár Antal nyitotta meg egy kitünő beszéddel, melyben a javaslatba hozott reform épen a szabadelvűség, s a negyvennyolczasok részéről oly nyomatékkal hangsúlyozott jogegyenlőség szempontjából a legmelegebben védelmeztetett. — A »Neues Pester Journal« írja: Első szónok Molnár Antal volt, ki a ház nagy figyelme közt tartott derék és tárgyilagos előadásában a reformot, a szabadelvű hala-

dás vivmányaként tüntette föl. — A »*Politisches Volksblatt*« tudósítása így szól: Ma mindössze hat szónok beszélt. Közülök az első: Molnár Antal fényesen verte vissza az ellenzéknek abbeli ellenvetéseit, mintha a közgazgatási reform jogsérelmet képezne, s a szabadelvűségbe ütköznek. A bizottság tárgyalásaira nézve elismeri Apponyi érdemeit a javaslat javítása körül, melynél azonban Szapáry gróf előzékenysége is a mérlegbe esik. A szabadelvűpárt a szónokot élénk tetszéssel tüntette ki. — Végül a »Magyar Föld« is higgadtnak és tartalmasnak mondja képviselőnk ezen nagyszerű szónoklatát. . .

Csak kedves kötelességet vélünk teljesíteni egyúttal részünkről is olvasóink irányában, midőn az örmény anyaváros érdemes és méltó képviselőjének, e lapok jeles dolgozótársának szóban levő országgyűlési beszédét e helyen egész terjedelmében reprodukáljuk:

»T. ház! (Halljuk!) A dolgoknak mai helyzetében, az általános vitának nyolczadik napján hosszabb beszéddel kelni védelmére az előttünk fekvő törvényjavaslatnak, bizonyos tekintetben egyértelmű lenne azok czélzatának előmozdításával, akik a hosszas campagne nyilvánvaló előjelei közt szálltak sikra a javaslat ellen. Nem fogok e hibába esni, a melynek sulyát, nézetem szerint, csak növelhetné az a körülmény, hogy alig kerülhetném el már ismételve elmondott dolgok újabb ismétlését. Szerény felszólalásomban csakis két kérdésre fogok szoritkozni, a melyekben mint góczpontokban egyesülnek a javaslat ellen különböző szempontokból irányzott összes támadások. Az egyik az, hogy e javaslat jogfosztást foglal magában; a másik az, hogy ellenkezik a valódi szabadelvűséggel. Megvallom t. ház, hogy a midőn e javaslattal kapcsolatosan először hallottam említeni a jogfosztást, álmélikodva kérdeztem magamtól, vajjon e javaslatnak melyik rendelkezésében lappanghat ez az ármányos dolog és vajjon ki az, a kit e javaslat a jogától megfoszt. A megye polgárainak egyeteme nem lehet, mert az e javaslat által kezdeményezett reform-akció az egyéni jogoknak és közszabadságoknak újabb garanciákat ad.

Az önkormányzati tevékenység gyakorlására hívatott tényezők szintén nem lehetnek, mert jogaikat úgy formailag,

mint tartalmilag kiterjeszti e javaslat. Formailag az által, hogy nagyobb befolyást enged nekik a közigazgatási bizottságban; tartalmilag pedig a különböző, megyei határozatoknak joghatályára vonatkozó rendelkezések által. És végre a megyék tisztikara szintén nem lehet az, mert tagjainak helyzete erkölcsileg, jogilag és anyagilag kedvezőbbé fog alakúlni e javaslat által.

Erkölcsileg az által, hogy meg lesznek szabadítva attól, hogy különböző megyei cottiériák és apró megyei zsarnokcskák kegyeit keressék; jogilag az által, hogy hivatali állásuk újabb garanciákat fog nyerni és anyagilag az által, hogy javadalmazásuk az egész vonalon kisebb-nagyobb mértékben emeltetik és nyugdíjazásuk biztosabb alapokra fog fektettetni. Hol lehet tehát, ismétlem, a jogfosztás e javaslatban? Szinte hallani vélem a választ, hogy a választási jog megsemmisítésében. A vád és a válasz egyaránt azt feltételezi, hogy a megyék jelenleg tényleg birtokában vannak a választási jognak, a mit határozottan tagadni vagyok kénytelen. És e tekintetben nem is állok egyedül. Egészen osztom azon ellenzéki szónokok nézeteit, akik ezelőtt épen 20 évvel a tisztviselők kijelölésére vonatkozó ismeretes rendelkezések tárgyalása alkalmával a képviselőházban ugyan ezt a nézetet fejezték ki. Hogy csak egyre hívatkozzam a sok közül, klasszikus tanúra a megyei élet kérdéseiben, Nyári Pál a közetkezőket mondta akkor: »Természetes, hogyha nekem jogom van arra, hogy kijelöljek hármat és kijelöljek olyanokat, akik ugyanazon véleményben vannak, mint én, fölösleges az, hogy összejöjjenek a választók és válaszszanak. Ezt senki a világon a választási jog gyakorlatának nem nevezi.«

Nyári Pálnak tökéletesen igaza volt; de épen azért, mert igaza volt a jogfosztást most is e javaslattal szemben említeni, legalább is anakronismus. Valóban t. ház, nagy valótlanság, nagy hipokrizis az, amit e javaslat el fog távolítani megyei igazgatásunk rendszeréből. Önámításból vagy naivságból szokás ezt választási jognak nevezni, pedig a valóságban nem az, hanem annak pusztá torzképe; nem egyéb a valóságban, mint főispáni kinevezés, a kinevezési

rendszernek minden előnye nélkül, a választási rendszernek minden hátrányával, (Úgy van! Úgy van!) nem is megosztott felelősséggel a tisztviselők alkalmazására nézve, hanem egyáltalán minden felelősség nélkül. (Úgy van! Úgy van!) A mint tudva van, úgy praktizálják ezt, hogy a főispánból és három bizalmi emberből álló többsége a kijelölő bizottságnak kandidálja azt, a ki ki van szemelve az illető tisztviselői állásra és mellé állít két ugynevezett strohmannt. Néhol még ezt sem teszik, hanem kijelölnek egyet a többi teljes mellőzésével és azt mondják a megyei közönségnek: Válaszszatok belőle. (Úgy van! Úgy van!). Arra is van akárhány példa, hogy a főispán zsebében előre ott van a megválasztandó tisztikar egész listája és az úgynevezett választás egyetlenegy jottát sem változtat rajta. (Úgy van! Úgy van! Egy hang a szélső baloldalon: Ki csinálta?)

Ismétlem, t. ház, ez a rendszer, melyet a választás formáinak megtartása mellett magasabb állami tekintetek elkerülhetetlenné tettek, ez a rendszer igazában nem egyéb, mint főispáni kinevezés, a mely igaz, itt-ott paktál némely megyei érdekkörökkel is, de ez a választási jog szempontjából még rosszabbá teszi a helyzetet. Ennél a rendszernél a megyék közönségének csak a figuránsok nem valami dicsőséges szerepe jut és a ki igaz barátja a megyének, az csak üdvözölni fogja azt a napot, a mely a rendszernek, e lealázó asistálásnak véget vet, (Helyeslés jobb felől) és a mely odaállítja helyére az őszinte, a helyi és magán érdek befolyásától ment, magasabb tekinteteknek hódoló és a valódi hivatottságot respektálni kész felelős miniszteri kinevezést. (Helyeslés jobb felől).

Ugyde, ti ház, azt is szokták mondani, hogy ez a javaslat ellenkezik a valódi szabadelvűséggel.

Ennek a vádnak nézetem szerint ép oly kevés a belső jogosultsága, mint az előbbeninek. Pusztá frázis, tartalom nélkül való üres szó a szabadelvűség, ha nem foglalja magában a jogegyenlőséget. És ugyan kérdem, hol volt eddig megvalósítva a megyei közszolgálat terén, kivált annak magasabb ágaiban a jogegyenlőség? Vajjon nem képezték-e épen ezen magasabb szolgálati ágak, úgyszólván monopo-

liumát egyes osztályoknak, néhol egyes családoknak? Vajon nem voltak-e kizárva ebből legtöbb helyütt a nemzetnek egész osztályai?

1848-ban bevétetett az alkotmány sánczai közé az egész nemzet; de az alkotmány védbástyáinak sánczai közé mai napig sincs az egész nemzet bevéve. (Úgy van! jobb felől.) És midőn arról van szó, hogy a nemzeti egység gondolata e sánczok közt is megvalósíttassék, hogy a megvalósításnak akadályai elháríttassanak, nem-e valóságos ironia, hogy éppen azok küzdenek ellene, a kik magukat 48-asoknak is nevezik? Valóban t. ház önkénytelenül eszébe jut az embernek az az ismeretes mondás: Vitam et sanguinem, sed avenam non. Az 1848-iki alkotások megvalósították a nemzeti egység gondolatát a parlamenti népképviselőletben, a jogegyenlőségnek szelleme fölhatott az államszolgálat legmagasabb ágáig, fel a miniszteri székekegig és félig nyitott ajtón bár, de bejutott a főrendiház termébe is. Csupán a megyék azok, a melyeknek küszöbét mind a mai napig nem volt képes mindedig átlépni. És most is, az úgynevezett szabadelvűség nevében kiáltják feléje: Vitam et sanguinem, sed avenam non: mindent odaadtunk, de az alispánt, a szolgabíró, — azt nem adjuk.

Igaza van b. Prónay Dezső t. képviselőtársamnak: kegyelettel kell viseltetnünk a régi romok iránt, csakhogy ez a kegyelet nem követeli meg azt, hogy a való élet követelményei és a nemzet szükségletei előtt szemet hunyjunk. Azokat az általa emlegetett romokat egykoron, mint a nemzet érdekeinek kielégítésére szolgáló institutiót létesítették és az igazi kegyelet éppen azt kívánja, hogy alkotóinak példáját kövessük, hogy institutióinkat akkép alakítsuk át, hogy ez által a nemzet egységének és erőssé tételének előmozdítására szolgáljanak. Erre pedig a romok közt eleven költői phantáziával való andalgás igazán nem elégséges.

Még csak egyet, t. ház. (Halljuk! Halljuk!) Felemlítettek itt már ismételve a törvényjavaslaton a ház bizottságában történt módosítások, illetőleg ezeknek a genesisise. Mint közvetlen tanú, a ki éber figyelemmel kísértem a tárgyalások egész menetét, bátor leszek erre vonatkozólag két megjegyzést tenni. (Halljuk! Halljuk!)

Az egyik az, hogy lehetetlen az elismerést megtagadni azon valóban loyális, minden párttekintettől ment és kizárólag az ügy érdekét szem előtt tartó magatartástól, a melyet gr. Apponyi Albert t. képviselőtársam és elvtársai a javaslattal szemben a bizottságban követtek. (Úgy van! Úgy van! jobb felől.)

A másik az, hogy ámbár a bizottsági módosítások kezdeményezésében körülbelül egyforma részük van a többséghez és az ellenzékhez tartozó bizottsági tagoknak — még a függetlenségi párti tagokat sem véve ki — mindazonáltal, hogy e módosítások bele is jutottak a törvényjavaslatba, abban nézetem szerint, legnagyobb része és eléggé nem méltányolható érdeme az igen t. miniszterelnök urnak van, a ki mindjárt a bizottsági tárgyalások legelőjén kijelentette, hogy minden oly javítást, a mely a javaslat alapelveivel nem ellenkezik, készséggel elfogad és a ki ezen ígéretét a bizottsági tárgyalások folyamán fényesen beváltotta és általában egész eljárása, saját javaslatával szemben való teljes elfogúlatlansága és a felmerült indítványokkal szemben való előzékenysége által igen nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a reform barátai itt e házban és az országban, a törvényjavaslatnak is barátaivá lehessenek. (Élénk helyeslés jobb felől.)

Végzem t. ház, annak kijelentésével, hogy e javaslatot, a mely betetőzi az 1848-diki alkotásokat és a jogegyenlőség gondolatát megtestesíti ott is, a hol mint eddig chinai fallal volt elzárva; e javaslatot, a mely a választás pusztá formái helyett a megyéknek komoly jogokat és valódi jogbiztosítókat nyújt; e javaslatot, melynél liberálisabb alkotás nézetem szerint hosszú idők óta nem foglalkoztatta a képviselőházat, a tárgyalás alapjául elfogadom. (Élénk helyeslés és tetszés jobb felől.)«

Nem hagyhatjuk ezúttal említés nélkül, miszerint képviselőnk közelebről pár napot körünkben időzván, több ízben alkalmat vett magának a jelenleg is még parlamenti tárgyalás alatt álló közigazgatási reformjavaslat tüzetes megbeszélésére s nevezetesen annak kifejtésére, hogy a tervezett reform megvalósítása mily sürgős feladatot képez, különösen az állami egység megszilárdítása, a közigazgatás

javitása s a megyei közszolgálatnak biztosabb alapokra fektetése szempontjából. Városunk polgársága körében általános helyesléssel találkozott azon tapintatos fellépés és határozott álláspont, a melyet képviselőnk a fenforgó törvényjavaslattal szemben tett, illetve elfoglalt.

Itthonléte alatt több oldalról részesült a választó polgárság lelkes és megtisztelő óváczióiban is. A helybeli görög kath. püspök is megtisztelte becses látogatásával dr. Molnár Antalt, ki nemcsak a nemzet tanácsában, a törvényhozás asztala mellett teljesíti hiven képviselői hivatását méltólag képviselve szülővárosát az országgyűlésen; hanem az idén is, mint legutóbbi megválasztása óta minden évben (Szent-Gergely ünnepén) száz forinttal járult városunk különböző jótekonyczélú közérdekeinek anyagi előmozdításához is.

Mindezekután fölösleges külön is kiemelnünk, hogy Szamosújvár szabad kir. város, melyet immár közönségesen »a magyar-örmény metropolis« néven emlegetnek, a legnagyobb büszkeséggel tekinthet azon fényes képviseltesre, mely dr. Molnár Antal országosan tisztelt és nagyra-becsült neve alatt a magyar nemzet tanácsában osztályrészeül jutott! . . . .

Sz. K.

I. Choszrov király.

214—258.

Enagy, eseményekben gazdag korszakban az ország egy tiszteletreméltó uralkodónak jutott kezére. Az észlelő Choszrov jól tudta, hogy a kazároknak adott érzékeny leczke által a zaklatás csak pillanatnyilag van elnyomva; ezért országlása kezdetén csattanós jelét adá annak, hogy a mindig visszatérő száguldozásoknak véget akar vetni. Szeme sehogy sem tudott letévedni az ázsiai Sarmatia, vagyis az éjszaki kobor népek táborának állandó mentsváráról: a Kaukáz hegyről, a honnan oly rossz szél fenyegette az ország biztonságát; meg vala győződve, hogy valamennyi kísérletnek gyakorlati eredménye nem lehetend,

míglen a zsákmány után áhitozókat saját tűzhelyüknél föl nem keresi. Zaj nélkül hatol át az agg feje fölött sok vihart elvonulni látott hegytömkelegen. A kazárok aggódva látták a harczot elkerülhetlennek, mert a nem várt látogató lealkuvás nélküli követelőként lépett föl; a csata rájok nézve véresen ütött ki. A szabadulás szalma szála után kapkodva mindenféle ígéreteket tettek. Chosrov azokat nem vette készpénznek. A jobbmódú és előkelőekből minden száz után egy kezeset voltak kénytelenek állítani; s az ígért beváltására emlékeztető görög feliratú oszlop állítatott föl, hogy az a király hatalmi súlyának jelzőjeül szolgáljon.

Chosrov ekkép törekvéseit teljesülve látván, gondoskodott arról, hogy az ország minden részében új élet fejlődjön. Az általa épített városok s alakított új községek a gyarapodás és gazdagság emelkedésére utalnak; azonban a beállott mostoha körülmények feltartóztatták a nyugalmat és új erőt kereső királynak törekvéseit. Rómának 23 éves törpe ura, Caracalla a könnyelmű embernek változékony és ügyetlen szeszélyével tudatlanságot és kegyetlenséget párosítván, fivérét megölte, azután útnak indult; főleg a keleti tartományokat járta be. Alexandriában, hol galádságaiból némi ráolvasásokat tartottak, a lakosokat lemészároltatván Syriába jött. Itt már mint hódító akart szerepelni. Mindent megkisért, hogy a római fenhatóság alatt levő Edessát és a birodalommal békességben élő Armeniát a csábitás töreibe rántva elnyelje. Szép szín alatt lappangó mesterfogással az előbbinek urát, a már kereszténynyé lett Ábgárok utódát Antiochiába hivatván, börtönbe vetette és Edessát (Ozroenét) római tartományyá alakította. Így akart bánni az épen keze ügyében fekvő Armeniával is, mintha az gazdátlan holmi lett volna. A szivélyesség álczájával fogadja az elébe jövő Choszrovot s koholt ürügyek alatt nem akarta elbocsátani. Azonban az életösztönnel bíró nemzet az országnagyokkal együtt fegyvert ragad. Ennek folytán a fenn beszélő kényúr kénytelen volt Choszrovot szabadon bocsátani. De a féket nem tűrő uralomvágy megbánta, hogy az izgalom hullámaint lecsillapította; ezért Nicomediából Theocrites bizatott meg, hogy a hódoltatást végső erőfeszítéssel is hajtsa végre. A puhaságra nagyon is se-

rény tábor megverettetvén fájdalmasan győződött meg arról, hogy itt a betolakodók számára nincsen tér. A sors összetörte a reményeket s azzal az »Armeniacus« czímmel való kérést. Caracalla az elérhetlen vágyak pusztáira üzetve, más oldalról keres tért a hírszomj kielégítésére.

Markovich Jakab.

Kisebb közlemények.

Örmény kolónia Indiában. Van-e a föld kerekén oly régi és a világon annyira elszoródott nemzet, mint az örmény? Majdnem mindenütt találunk örményt, mert mindenütt megvetette lábát az őshajdankor ez életrevaló nemzete. — Itt most csak az indiai örmény kolóniáról szólunk, mely habár egy század óta ismeretlen csillagzat alatt él, mégis buzgón megtartotta örmény nemzeti sajátosságait. Jávában 32 örmény család lakik. Szt-Jánosról nevezett templomuk Mánugián Mária nevű örmény asszony költségén épült. Papjuk Der Mègèrdicsh. A jávai örmények Persia Uj-Csughá helységéből valók. Otthon a perzsiai örmény tájnyelvet beszélik, ellenben a kereskedelmi életben az angol, vagy a holland nyelvet használják. Örmény vendégszeretet lakozik házaikban; minden család elég vagyonos.

Az ákuliszi örménynek második fia született. Anyja Sándor nevet akar neki adni. Az atya ellenzi és okvetetlenül Mègèrdicsh-nak akarja kereszteltetni azt.

— Miért akarod Mègèrdicsh-nak kereszteltetni? kérdik a rokonok.

— Megmondom. Első fiam neve János (Hovhánnesz), a másodiknak Mègèrdicsh (Ker. János) nevet adok és ha Isten még egy harmadik fiúval megáld, azt Gárábéd-nek (Joannes Praecursor) fogom nevezni. Ha megnőnek legalább mind a háromnak nevenapját egyszerre fogjuk ülni, és így kevesebbe fog kerülni.

Tréfás étlap. 1890. szept. 16-án Erivánban Árdzruni tiszteletere adott lakomán ez a tréfás étlap volt az asztalra téve: Leves = hirlapírás; hal = értelmes; töltött káposzta (dolmá) = vegyes hírek; philáv = örmény tett; rántott = »Méság«; sült = örmény tanító; gyümölcs = ázsiai.

Irodalom és művészet.

A zeneszerzés köréből. Konstantinápolyban egy »Zemire« című regyszerű török dalművet adtak elő nem rég, melynek zenéjét örmény szerző: Csuhádsián Tigrán írta. E dalmű, melyben sok a szemképráztható látványosság, egy arab lakodalommal végződik. A tarka kiállítású s keleti zenéjű darabot Párisban is színrehozzák.

A konstantinápolyi hírlapok száma ezidőszerint 50, — melyek közül napilap: 19. Török betűkkel tizenöt lapot nyomtatnak; négy török újság örmény betűkkel, egy pedig görög betűkkel nyomtatva jelenik meg. A töröknyelvű lapokon kívül még a következő nyelveken adnak ki hírlapot a török fővárosban: u. m. örmény, görög, francia, angol, héber, bolgár, arab és perzsa nyelven; az ottani egyetlen német lap megszűnt.

Közgazdasági élet.

Keleti kertművelés. Khinában, a haszon és diszkertészet e kiváló hazájában a kertművelésnek már századok óta egyik főtényezőjét képezi: a galambtrágya, a mivel a khinaiak bámulatos kertészeti produktumaikat létrehozzák. De Perzsiában is különösen Ispáhán vidékén, hol ama hasonlíthatlan illatú és zamatú dinnyék teremnek, a dinnyés-földek galambtrágyával szoktak termékenyíttetni; s ez az oka, hogy tulajdonkép sehol a világon nem tenyésztenek annyi galambot, mint éppen ott, — valamint a rózsaberkeiről híres Sirászban is a rózsák erőteljesebb színét és dúsabb olajtartalmát az által érik el, hogy a galambok eledelét a rózsaföldekre szórják szét, s ekként a földek termékenyítését a galambok által eszközlik.

A kisázsiai vasút. Nedjib pasa, kit angol tőkepénzesek támogatnak, az ismid-bagdadi (részben már kiépített) vaspályavonalat a perzsa öböllel összekötni tervezi, s ekként az örmény földön keresztül vezetendő vasútvonal kiépítése által egyszersmind az Indiába vezető legrövidebb út lenne megnyitva.

Mi újság az örmény világban?

Kivándorlás Amerikába. Mult évben a new-yorki kikötőben összesen százszáz örmény kivándorló szállott partra, s szaporítá az ottani örmény kilónia létszámát.

A Lusziánián-család. A milanoiak pár év előtt a legnagyobb sajnálkozással voltak Lusziánián (Lusignan) herceg iránt, a kinek ősei nagy időknek előtte Armenia fölött uralkodtak, — s a ki Milanóban vonva meg magát, szűk anyagi viszonyok között élt, — s midőn nem régiben meghalt, három árván maradt gyermekét (két fiút és egy leánykát) a város vette gondjaiba. A kisebbik fiút és a leányt intézetbe adták, a nagyobbik fiú már képes volt kenyerét megkeresni. — Később egy oroszországi nemes érkezett Milánóba, a ki Lusziánián hercegnek egykor jó ismerőse volt s annyira megesett szive az árvákon, hogy az ifjabbik fiú-gyermeket magával vitte Párisba, s ott olyan anyagi helyzetet teremtett neki, hogy a fiú magához vehette leánytestvérét is. Nem rég azután az oroszországi nemes mind a két testvért elvitte magával Oroszországba; a nagyobbik fiú azonban még Milanóban maradt.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.